

SERKAN TURGUT • Yıkımdan Umut Çıkarmak

SERKAN TURGUT Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans, yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Tatvan, Diyarbakır ve İzmir'de felsefe grubu öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde çalıştı. 2015 yılında Trinity College Dublin'de misafir araştırmacı olarak bulundu. Eğitim, kent, göç, gençlik, kimlik ve ayrımcılık konularında ulusal ve uluslararası mecralarda kitap ve makaleleri yayımlandı. 2021 yılından beri Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı'nda (BAYETAV) akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İletişim Yayınları 3476 • Bugünün Kitapları 293

ISBN-13: 978-975-05-3744-8

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kazım Kızıl

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Begüm Hazar Keleş

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SERKAN TURGUT

Yıkımdan Umut ıkarmak

Deprem, Hatay, Dayanışma



Bu kitabı, 6 Şubat depremlerinde kaybettiğimiz
on binlerce cana, deprem sonrası
canla başla bu dayanışmayı büyüten
binlerce güzel insana, bu sürecin
görünmez neferlerinden biri olan ve
yakın zamanda kaybettiğimiz Haydar Polat'a
ithaf ediyorum. Haydar Abi'yi,
ölümünden bir gün önce karşılaştığımızda
“Deprem anmasına gidiyoruz, haberin var mı?”
derkenki heyecanıyla hatırlayacağım...

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
Şehir ve Kimlik	19
Hataylılık-Antakyalılık-Samandağlılık.....	19
Çokkültürlülük/kozmopolitlik.....	25
Çokbayramlılık.....	29
Kadim bir kent.....	32
Şehre atfedilen özellikler.....	33
İKİNCİ BÖLÜM	
Kaos ve İnşa	39
Kolektif Koordinasyon: Bir dayanışma hareketinin doğuşu.....	40
<i>Felakete uyanmak</i>	41
<i>Uzakta kalamamak</i>	43
<i>Çaresizlik ve kaos "kaçak yollarla dayanışma"</i>	47
<i>Dayanışma için bir merkez arayışı: Bedii Sabuncu Lisesi</i>	52
<i>Dayanışmanın ilk günlerinde Bedii Sabuncu Lisesi'nin bahçesi</i>	57
<i>Dayanışma büyüyor</i>	61
<i>Gerginlikler ve korkular</i>	67

<i>Devlet erkânı fotoğraf peşinde</i>	73
<i>Çadır ekibi</i>	75
<i>Görünmeyen yoldaşlar, görünmeyen işler</i>	78
<i>Enkaz döküm sahaları ve yaşam nöbeti</i>	83
İkinci deprem ve festival alanı mücadelesi	87
Başka bir okul –umut kampüsüne dönüşmek–.....	93
<i>İlk derslikler</i>	93
<i>Enkazlar arasında eğitim: "Zorluklar ve çelişkiler"</i>	97
<i>Hayallerdeki okul</i>	102
<i>Var olmak - hayatı yeniden kurmak</i>	111
<i>Yara bandı olarak okul</i>	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ayrımcılık Algısı	121
Demografik mühendislik.....	131
Ayrımcılık söylemini ihtiyatlı kullanmak	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Gönüllülük Tartışmaları	139
Gidilecek yere karar verme süreci.....	140
Deprem deneyimine sahip olmak.....	143
Dışarıdan gelen gönüllülerin katkısı.....	147
<i>Direnme gücü: Psikolojik destek/baskı</i>	147
<i>Deneyim aktarımı</i>	153
<i>Akılcı ve sağduyulu yaklaşım</i>	156
Gönüllülüğe yönelme motivasyonu	159
Sürecin başarısını etkileyen unsurlar	167
<i>Toplumsal ihtiyaca denk düşmesi</i>	167
<i>Yerelin katılımı - tabandan hareket</i>	170
<i>Katılımcı çeşitliliği ve kapsayıcılığın önemi</i>	177
<i>Karar verme süreçlerinde katılımcılık ve gönüllülerle ilişki</i>	183
<i>Siyasi angajmandan kaçınmak</i>	189
<i>Güven yaratmak ve şeffaflık</i>	191
<i>Görünürlüğün önemi ve sosyal medya</i>	194
<i>Erişilebilirlik, mekânın özellikleri ve beşerî sermaye</i>	195

Gönüllülükte dikkat edilmesi gerekenler.....	197
<i>Yerelle kurulacak iletişimde kültürel farklılıklar</i>	197
<i>Olağanüstü bir durumda olduğunun bilincinde olmak:</i>	
<i>Psikolojik dayanıklılık ve işe yaramak</i>	203
<i>Görünmeyen işler: Saha arkasının önemi</i>	205
<i>Göz ardı edilen güvenlik ve ekonomik gerçeklik</i>	209
<i>Ayrılamamak, kopamamak</i>	212
Gösteri toplumunda gönüllülük	219
Gönüllülüğün araçsallaştırılması	222
Afet gönüllülüğünde sürdürülebilirlik	228
Gönüllülüğün bireysel etkileri.....	231
Gönüllülüğe dair: İyilik de bulaşıcıymış!	234
Sonuç Yerine	237
Umut etmekten yorulmayanların ülkesi	240
KAYNAKÇA	243

Önsöz

30 Ekim 2020 günü yaşanan İzmir depreminde kardeşim Sercan Turgut'un beş saat boyunca enkaz altından çıkarılmasını beklemiş ve sonunda sağ salim kendisine ulaşabilmiştik. Aynı binada yaklaşık 37 kişi hayatını kaybetmişti. Yaşadığım bu hadise nedeniyle Hatay'a gitmekten içten içe korksam da tam da bu nedenle orada olmam gerektiğini de biliyordum. Depremün üçüncü günü Antakya'ya gitmek için yola çıktığımızda içimde büyük bir tedirginlik vardı. Fiziksel olarak zorlu koşullara ayak uydurabileceğimi biliyordum fakat psikolojik açıdan karşılaşacaklarımla başa çıkıp çıkamayacağımı kestiremiyordum. Orada geçirdiğimiz süre boyunca elimden geleni yapmaya çalıştım. Bunu sağlayan en önemli etmenlerden biri de felaketi yaşayanların yanı başımızda gösterdiği dirençti.

Daha sonra birkaç kez daha Hatay'a gitme şansım oldu. İlk günlerde ve sonrasında bölgeye her gidişimde, hatta orayı her düşündüğümde, deprem sonrası gelişen dayanışma sürecinin hafızasının kaydedilmesi gerekliliğini yoğun olarak hissettim. Depremün üzerinden altı ay geçtikten sonra bu kez araştırma amacıyla oradaydım.

Çalışmanın verileri, ilk günlerden itibaren bir parçası olduğum gönüllülük sürecindeki gözlemlerim, bu sürece katkı su-

nan gönüllülerle gerçekleştirdiğim sohbetler ve depremden altı ay geçtikten sonra başladığım derinlemesine mülakatlardan edinildi. Veri toplama süreci iki ayı aşkın bir zamana yayıldı ve 15'i başka illerde yaşayan toplam 45 kişiyle mülakatlar gerçekleştirildi.

Bu süreç boyunca Kolektif Koordinasyon'a emek vermiş yüzlerce insan olmasına rağmen araştırma kapsamında ancak küçük bir grupla görüşebildim. Büyük katkıları olduğu halde birçok kişinin görüşlerine başvurma şansım olmadı. Katılımcıları gerçek isimleriyle kullandığım takdirde ortaya çıkan kolektif emeği sınırlı bir gruba atfetme riski söz konusu olacaktı. Bu nedenle, görüşme yaptığım insanların gerçek isimlerini kullanmak yerine müstear isimlerle süreci anonimleştirmenin daha doğru olacağına karar verdim.

Felaket sonrası süreçlerle ilgili yazmak ve konuşmak oldukça zor ve hassas bir denge gerektiriyor. Yaşanan acılardan bahsetmek başka, bahsetmemek ise bambaşka bir soruna yol açabiliyor. Bu nedenle bine yakın sayfadan oluşan görüşme metinlerini okurken, bu anlatılanları hakkıyla aktarabilecek miyim kaygısını yoğun olarak yaşadım. En büyük risklerden biri araştırma verilerinin salt akademik bir dille sunulmasının dayanışmanın insani boyutunu geri planda bırakması olacaktı. Bu yüzden ikili bir dil kullanmanın daha uygun olacağını düşündüm. Çalışma boyunca sizler, bazen araştırmacı bazen de olup bitene tanıklık eden gönüllü birinin kaleminden metni okuyacaksınız. Anlatıyı bozabileceğini düşünerek kaçındığım bir diğer husus ise çalışma verilerini literatürle doğrudan tartışmak ve referanslar vermektir. Bunun yerine literatürle dolaylı tartışmayı, faydalandığım eserleri de kaynakça bölümüne koymayı tercih ettim.

Afet sonrası gönüllülük süreçleri, afetle birlikte başlayıp yıllar sürebiliyor. Gönüllülük sürecine ilişkin yapılacak bir araştırma da odaklandığı döneme göre farklı sonuçlara ulaşabilir. Bu çalışmanın verileri depremin ardından, altıncı ve dokuzuncu aylar arasında toplandı. Zaman geçtikçe duygular değişiyor, yaşananlara atfedilen anlamlar farklılaşıyor. Bugün, yani

depremin üzerinden bir buçuk yıl geçmişken, gidip bu süreçte dahil olmuş kişilerle görüşmeler yapsak, aynı olayları farklı gözlemlerle anlatabilirler. Bu nedenle çalışmada anlatılanların afet sonrasında ilk dokuz aya odaklandığını unutmamakta yarar var.

Afet sonrası süreçleri araştıran bir çalışmada teşekkür kısmı olur mu diye uzun uzun düşündüm. Teşekkür etmek, odaklandığımız mesele nedeniyle ilk başta içime sinmedi. Ancak, yaşanan acılardan bağımsız olarak, araştırmanın mümkün olmasını sağlayan kişileri anmamak doğru olmayacaktı. Üstelik bu kişilerin tümü dayanışma sürecinin aktif parçalarıydı.

Öncelikle, Kolektif Koordinasyon'un başlatıcılarına ve süreç boyunca orada emek veren yüzlerce kişiye teşekkür etmek istiyorum. Bu kişiler, gösterdikleri çabayla hepimize umut oldular. Ayrıca çalışmaya görüşleriyle katkı sunan, zaman ayıran bütün katılımcılara da ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Kitap, onların anlatıları ve deneyimleriyle şekillendi.

İkinci olarak, ilk andan itibaren "Dayanışma için bir yer belirleyip en az iki yıl boyunca bu bölgeye destek olmalıyız," diyerek Kolektif Koordinasyon ekibiyle uzun soluklu bir ilişki kurmamızı sağlayan sevgili Ali Rıza Çelik'e teşekkür etmek istiyorum. Bu yaklaşım bulunduğumuz bölgedeki insanlarla daha derin dostluklar kurmamızı sağladı.

Bir diğer teşekkürü, sevgili Bülent Şık'a etmek istiyorum. Bülent Hocam deprem sonrasında süreçte bu dayanışmanın büyümesi için gece gündüz çalışan kişilerden. Bu süreç boyunca gösterdiği çaba hepimiz için oldukça yüreklendiriciydi. Araştırma süresince kıymetli görüş ve önerileriyle sağladığı katkı için de kendisine ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Deprem bölgesine birlikte gittiğimiz ekip arkadaşlarım Bircan Yalçın, Serkan Yerlikaya, Akif Bayraktar, Mustafa Bahçeci, Ozan Uslu, Hasan Acar ve ismini yazmadığım onlarca gönüllü arkadaşımıza gösterdikleri dostluk ve dayanışma için teşekkür ediyorum.

Son olarak; çalışmanın ilk okumalarını yapıp kıymetli önerilerde bulunan Murat Kuşaksız, Cuma Çiçek ve Dumrul Sabun-

cuoğlu'na, kitaplaşma s¼recindeki kıymetli eleştirileri için Tanıl Bora'ya ve bu çalışmayı yapma niyetimden bahsettiğim ilk andan itibaren desteğini hep yanımda hissettiğim sevgili Yiđit Ali Ekmekçi'ye teřekk¼r¼ borç biliyorum.

Giriş

Tabii ki umudumuz var. Tabii ki Hatay yeniden kurulacak. Bu motivasyon insanlarda var. İnsanın toprağıyla, bu topraklarla kurduğu bir bağ var. Yani ben mesela her Antakya'ya gittiğimde gözlerim doluyor ama yine ertesi gün kalkıp Antakya'ya gidiyorum. Yani mesela geçen gün Antakya'da yürürken, dondurma aldık işte arkadaşlarla. Yürürken, arkadaşlara mesaj attım. Şu an şehir dışında olan. Dönecek hatta onlar da. Bakın dedim, hâlâ Antakya sokaklarında dondurma yeniyor dedim.

– Ecem

6 Şubat 2023 tarihinde, 11 ili etkileyen iki büyük deprem meydana geldi. Bu depremler, 50 binden fazla insanın ölümüne, on binlerce kişinin yaralanmasına ve yüz binlerce insanın evsiz kalmasına neden oldu. Yaklaşık 15 milyon kişi bu depremlerden dolayı olarak etkilenerek yaşamlarını yeniden kurmak zorunda kaldı. Bu geniş çaplı felaket, yalnızca binaların yıkılmasıyla değil, toplumsal yapıların da sarsılmasıyla sonuçlandı. Bu olay, kolektif hafızamıza yalnızca bir doğal afet olarak değil, devletin kriz yönetimindeki basiretsizliğinin ve buna tezat biçimde sıradan insanların dayanışma çabalarının bir simgesi olarak kazındı.

Depremi ilk saatlerinden itibaren devlet kurumlarının felce uğradığı bir süreç yaşandı. Arama kurtarma sürecinin kritik kırk sekiz saati ne yazık ki organizasyon eksiklikleri ve koordi-

nasyon sorunları nedeniyle ağır aksak ilerledi. Afet sonrası süreçte devletin müdahalesinin yetersiz kalması, yardımların gecikmesine ve büyük bir kaosun yaşanmasına neden oldu. Afetlerden sorumlu kurumların kriz anındaki etkisizliği, kurtarma ve insani destek faaliyetlerinin büyük ölçüde gönüllüler eliyle yürütülmesini gerektirdi. Bu süreçte büyük bir çaba sarf eden gönüllüler, beklenenden çok daha büyük bir sorumluluk üstlenmek zorunda kaldılar.

Depremi ilk günlerindeki bir başka tuhaflık ise medyada yayınlanan deprem haberlerinde Maraş, Adıyaman ve diğer illerden bahsedilirken, bu depremlerde en büyük yıkımı yaşayan Hatay'dan ilk iki gün boyunca neredeyse hiç söz edilmemesiydi. Hatay bölgesinden gelen görüntüler yıkımın boyutlarını gösterdiğinde iki günlük bu ilgisizlik muhalif kamuoyunda tepkilere neden oldu. Bizler de bu kaotik ortamda elimizdeki imkânlarla dayanışma faaliyetlerine katılma zorunluluğu duyarak vakıf çalışanları ve gönüllülerinden oluşan bir grupla Hatay bölgesine yöneldik.

Depremi dördüncü günü itibarıyla dayanışma amacıyla gittiğimiz Samandağ'ın Karaçay Mahallesi'nde bölge halkından birkaç kişilik grubun bir okulun bahçesinde başlatmaya hazırladıkları girişimin ilk anından itibaren bir parçası olduk. Deprem bölgesi olan ülkemizde yaşanmış onlarca felaketten hiç ders çıkarılmamışçasına her şeyi yeni baştan öğrenmeye çabaladığımız bu gönüllülük sürecinde bu tür felaket dönemlerinin ve dayanışma süreçlerinin hafızasının oluşturulmasının ne kadar değerli olacağını düşündük. Depremi altıncı ayından itibaren ise bu kolektif etrafında gelişen gönüllülük sürecini araştırmaya başladık.

İlk etapta bu girişime öncülük yapanlarla gerçekleştirmeyi planladığımız araştırmamız sadece bu süreci başlatanlarla değil bunu sürdürenler, yolları onlarla kesişenler ve bu dayanışmanın bir parçası olan başka şehirlerdeki gönüllülerin de katılımıyla gitkiçe genişleyerek kapsamlı bir araştırmaya dönüştü. Aylar süren alan çalışmamız sonucunda toplam 45 formel görüşme gerçekleştirdik. Bu görüşmelerin 30'u yarı yapılandırılmış görüşmeler olurken 15'i üç ayrı odak grup görüşmesi şeklinde yapıldı. Odak

grup görüşmelerinin ilkini bölgede çadır kurma çalışmalarına destek olan gençlerle, diğer iki odak grup görüşmesini ise “umut kampüsü” olarak isimlendirilen eğitim alanından öğretmenler ve burada derslere devam eden öğrencilerle yüz yüze gerçekleştirdik. Görüşmeler esnasında ses kayıtları alındı ve sonrasında deşifre edildi. Yaklaşık bin sayfaya yakın olan görüşme deşifrelerinin nitel içerik analizi gerçekleştirilerek manuel olarak kodlandı ve temalar oluşturuldu. Ayrıca, çalışmamızda kullanılan isimler anonimliği muhafaza amaçlı müstear olarak kullanıldı.¹

Çalışmamızın odak noktası, Hatay’ın Samandağ ilçesine bağlı Karaçay Mahallesi’nde, devlet kurumlarının yetersiz kaldığı bir ortamda tamamen bölge halkı ve dışarıdan gelen gönüllülerin çabalarıyla gelişen ve “Kolektif Koordinasyon” olarak adlandırılan gönüllü girişimdir. Bu kolektif, depremden etkilenenlerin ve gönüllülerin bir araya gelerek oluşturduğu, kendiliğinden gelişen bir dayanışma ağıdır. Kolektif, bu süreçte yalnızca ihtiyaç malzemeleri dağıtmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki toplumsal bağları güçlendiren ve kalıcı etkiler yaratan örnek bir yapı haline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, deprem sonrası kendiliğinden gelişen gönüllülük faaliyetlerinin hafızasını oluşturmak ve bu süreçte gelişen afet gönüllülüğünü ayrıntısıyla tartışmaya açmaktır. Çalışmamızın diğer bir amacı ise genellikle bireysel boyutuyla ve psikolojik süreçlerle ilişkili olarak anlaşılmaya çalışılan gönüllülük faaliyetlerinin toplumsal süreçlerle ilişkisini ortaya koymaktır.

Afet dönemleri genelde kırılma anları ve geçici süreçler olarak düşünüldüğünden bu süreçteki gönüllülük meselelerine sosyologların ilgisi sınırlı düzeyde kalmıştır. Oysa ki bireysel bir çaba gibi görünen gönüllülük bir yandan makro toplumsal ve siyasal ilişkilerin belirlediği toplumsal bağlamda şekilleniyor ve bir yandan da bu toplumsal ve siyasal ilişkileri etkiliyor. Bu yaklaşım doğrultusunda gönüllülük süreçlerinin toplulukların kimlik ve aidiyet ilişkilerine etkisini, bu sürecin topluluk-

1 Katılımcılardan Haydar Polat’ı yakın zamanda kaybettiğimiz için ondan yaptığımız alıntılarını gerçek ismiyle kullandık.

lar arasındaki köprü kurucu işlevini çalışma boyunca anlamaya ve tartışmaya çalışacağız.

Bu kapsamda çalışmamız dört ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde gönüllülük süreçlerinin içerisinde şekillendiği bağlama ilişkin bir analiz sunacağız. Bu bölümde, gönüllüler için Hatay, Antakya ve Samandağ ne ifade ediyor, hangi kavramlarla tartışılıyor, bunu anlamaya çalışacağız. Kimliğin hangi söylemlerle inşa edildiği, şehir kimliğinin akışkan yapısı ve Hatay'a atfedilen özellikler bu bölümün üzerinde duracağı başlıca temalar olacak.

Çalışmanın ikinci bölümünde, deprem sonrası ortaya çıkan gönüllülük girişimlerinin başarılı örneklerinden olan Kolektif Koordinasyon'a odaklanacağız. Bu bölümde, afet sonrası gelişen bu gönüllülük inisiyatifinin ortaya çıkışından başlayarak, ne tür aşamalardan geçtiğini katılımcıların deneyimleri üzerinden anlamaya çalışacağız. Deprem anından itibaren başlayan bu süreç, insani destek malzemelerinin dağıtımından, 1.200 öğrencinin kayıt yaptırdığı ve öğrencilerin "umut kampüsü" olarak adlandırdığı eğitim çalışmalarına kadar uzanıyor. Bu bölüm, birçok insanın katılımıyla gelişen ve bu nedenle Kolektif Koordinasyon adını alan yapının geçirdiği aşamaları ve tartışmaları detaylı bir şekilde ele alarak, gönüllülük sürecinin ayrıntılı bir izleğini sunacaktır.

Takip eden bölümde bölge halkının deprem sonrası yaşananları neden ayrımcılık olarak gördüğünü, kendilerine yönelen olumsuz pratiklerin etnik ve mezhepsel aidiyetleriyle ilişkisini nasıl değerlendirdiklerini göreceğiz. En genel düzeyde, deprem sonrası gelişen gönüllülük faaliyetlerine etki eden ayrımcılık algısının kaynakları bu bölümün üzerinde duracağı başlıca temalar olacak.

Son bölüm ise, Kolektif Koordinasyon deneyimi odağında afet sonrası gönüllülük tartışmalarına ilişkindir. Bu bölümde, gönüllülüğe karar verme süreçlerinden, bu sürece etki eden politik tutumlara, afet bölgesinden veya başka illerden gönüllü olmanın ne tür farklılıklar yaratabileceğine ve son olarak da günümüz koşullarında gönüllüğün nasıl bir gösteriye dönüşebileceğine dair geniş bir gönüllük tartışması yapılacaktır.